

időszakkal miért nem manifesztálódik a zenefogyasztásban a (más téren jelen levő) politikai elégedetlenség, és ez a határozott „apolitikus” megközelítés miként segíti az állami kontroll kiteljesedését.

Bár a tanulmánykötetek jellemzően nem számítanak „egy szuszra” elolvasandó publikációnak, hiszen minden olvasójuk a számára érdekes témákra, részletekre fókuszálva, „szelektíven” olvassa őket, ezt a kötetet mégis érdemes lenne egyetlen összefüggő szöveggént kezelni. Minden jó tanulmánykötetre jellem-

ző, hogy az egyes írások önmagukban is érdekesek, számos asszociációt, kulturális párhuzamot nyitnak meg, ugyanakkor témáikban és megközelítésmódjaikban összekapcsolódhatnak. Ez történik a *Populáris kultúra és politika* lapjain is, és az (össze)olvasás végére, ha más nem, az olvasó az apolitikus, esztétikumelvű kultúrafogyasztás illúziójával végleg leszámol. Ami akár egy lépés is lehet egy árnyaltabb, tudatosabb (populáris) kultúrafogyasztás felé.

Vallasek Júlia

A TAPASZTALAT ÉS A MEGISMERÉS FORRÁSVIDÉKEI

Zuh Deodáth: *Edmund Husserl ismeretfilozófiája*

■ Zuh Deodáth *Edmund Husserl ismeretfilozófiája* című könyve 2015-ben jelent meg, de azóta semmit sem veszített aktualitásából. Részben a fenomenológiai filozófiában és azonkívül a Husserlt övező diskurzusokban régóta gyökeret vert és elterjedt, sok helyen mind a mai napig meghatározó előítéletekkel szállt szembe, részben pedig Husserl filozófiájának bizonyos, sok helyen még a Husserl-kutatásban sem kiemelt – egyebek mellett a metafizikával, tehát magának a filozófiának a lehetőségfeltételére vonatkozó – megfontolásait helyezi előtérbe és veti alá közelebbi elemzésnek.

Zuh könyvének középpontjában Edmund Husserl osztrák–német filozófus és matematikus (1859–1938) gondolatainak az elemzése áll.

Husserl nevéhez mindenekelőtt a „fenomenológia” nevű filozófiai módszer szisztematikus kidolgozása fűződik, valamint olyan formában történő prezentálása, amely köré azután ma is létező, nemzetközileg kiterjedt – gyakorlatilag a világon mindenütt megtalálható – szellemi mozgalom szerveződött, mégpedig olyan mozgalom, amely nem is korlátozódott a filozófiára. A fenomenológia kifejtette hatását a művészetekben, az irodalomban, a tudomány legkülönbözőbb területein – mindenekelőtt a társadalom- és human tudományokban, de hatással volt többek között a természettudományos pszichológiai, illetőleg kognitív pszichológiai kutatásokra is.

A „fenomenológia”, amelyről itt szó van, a tapasztalat általában vett

Budapest, L'Harmattan, 2015.

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj BO/00143/23/2 számú projektjének, valamint az NKFIH 138745. számú pályázatának támogatásával készült.

filozófiai elmélete – a tapasztalat jelenségeinek (fenoménjeinek), illetve a tapasztalatban és a tapasztalat számára megjelenő dolgok elmélete –, ahogy azt élete során Husserl kidolgozta, és manapság is jól kezelhető, számos filozófiai probléma alkalmas leírási módját nyújtó munkamódszerré alakította.

Zuh könyve közelebbről azt vizsgálja, hogyan próbálta meg Husserl filozófiai karrierjének kezdetétől fogva (kb. 1886/87) egészen a legutolsó kéziratokig kidolgozni az ismeret, a tudás, a megismerés egy koherens elméletét, és hogy miképpen emeli Husserl ezt a törekvést *metafilozófiai* szintre. Ez azt jelenti, hogy Husserl nem pusztán átfogó, szándékai szerint végső soron minden problémát, minden egyáltalán értelmes kérdést felölelő ismeretelméletet szeretett volna kidolgozni, hanem ezzel szoros összefüggésben megpróbálta tisztázni azt is, milyen feltételei vannak annak, hogy *koherens, következetes ismeretelméletet alkossunk*.

Zuh mindenekelőtt két, egymással szervesen összefüggő előítéletet vesz célba Husserl-értelmezésének kifejtése során. Az egyik, hogy Husserl tulajdonképpen egy mára már meghaladott szerző, aki kései korszakában maga is felismerte filozófiájának, gondolkodásának korlátait. Ezzel szemben igyekszik megmutatni Zuh, hogy Husserl – egy korábbi, 2013-as publikáció címével élve – mennyire kortársunk még mindig, mind a mai napig (vö. Varga Péter András – Zuh Deodáth (szerk.): *Kortársunk, Husserl. Tanulmányok a 150 éves Edmund Husserl filozófiájáról*. ELTE – Eötvös Kiadó, Bp., 2013). Munkássága mind a mai napig kimeríthetetlen gondolkodnivalót ad nekünk, gondolatai pedig jelenleg is jól alkalmazható munka-

filozófiát nyújtanak számunkra, elméletei a kortárs pozitív tudományos kutatásokban ma is kiválóan alkalmazhatóak. A másik előítélet szerint, ami szervesen összefügg az előzővel, Husserl filozófiájában az ismeretelméleti rész a kevésbé érdekes problémacsoport. Eszerint egy csomó minden más probléma van, ami sokkal érdekesebb, izgalmasabb, eredetibb Husserlnél: az időtudat, a testiség tapasztalata, az interszubsjektivitás, az életvilág, a történelem filozófiája stb. Zuh Deodáth ezzel szemben azt igyekszik megmutatni, hogy nem tudjuk megközeleltetni ezeket a kérdéseket megfelelő módon, ha figyelmen kívül hagyjuk az ismeretfilozófiai alapvetést, azt a tényt, hogy Husserl mindezen problémák felé az ismeretelmélet, tágabban az ismeret általános filozófiája felől közelít, és ebből a szempontból próbálja őket hozzáférhetővé tenni egy adekvát, kielégítő fenomenológiai leírás számára.

Zuh könyve látszólag egy meghatározott Husserl-mű köre szerződik, és végső soron erről az egy műről nyújt elemző értelmezéseket: Husserl 1929-ben megjelent *Formális és transzcendentális logika* című művéről, amelyben Husserl – életművében páratlanul kiérlelt tisztasággal és világossággal – a formális logika, valamint általában a tudományos gondolkodás szubsjektív alapjait, mélyrétegeit vizsgálja. Zuh azonban ennek a műnek a vizsgálatát beleágyazza az egész husserli életmű szinte felmérhetetlen és kimeríthetetlen gazdagságú kontextusába, és a teljes husserli gondolatrendszerre és életműre való tekintettel elemzi magát ezt a művet is. E tekintetben jellegzetesnek mondható, hogy magának a műnek a közeli tanulmányozása csak a 93. oldaltól, tehát az össze-

sen 231 oldalas könyvnek csaknem a felétől kezdődik el.

Zuh azt az alapfeltevést képviseli, hogy az egész husserli életműben mélyreható folytonosságot figyelhetünk meg. Megpróbálja – nézetem szerint teljesen sikeresen – beláttatni az olvasóval, hogy bizonyos, általában a kései Husserlnek tulajdonított problémák már mondhatni a legkorábbi időszaktól, az 1890-es évek elejétől fogva jelen voltak Husserl gondolkodásában, és megtalálunk filozófusunknál olyan elemeket, amelyek végigvonulnak annak teljes munkásságán, legfeljebb később csak árnyalódik és gazdagodik az a mód, ahogyan ezeket Husserl tárgyalja és vizsgálja. Úgy érzem, Zuh témaválasztása is részben ezzel a folytonossági tézissel állhat kapcsolatban. Könyvében Zuh részletesen elemzi, hogy a *Formális és transzcendentális logika* című könyv alapvető témái és tézisei hogyan vannak jelen Husserl gondolkodásában gyakorlatilag már évtizedekkel korábban is a mű megjelenését megelőzően, és hogy ez a mű hogyan előlegezi meg a 30-as évek legfontosabb husserli törekvéseit és gondolatait, mint az életvilág és a történetiség elmélyültebb vizsgálata.

Zuh Deodáth könyve egyszerre olvasható úgy, mint ami kiváló és rendkívül világos, jól érthető bevezetést nyújt Husserl filozófiájához, annak alapvető fogalmaihoz (mint a konstitúció, szedimentáció, fenomenológiai redukció, életvilág, fundáció, reális és ideális tárgyak, interszubsjektivitás stb.), és nagyon jó bevezető, illetve a Husserlben már járatosabb, szakértő olvasók számára is egy sor újdonságot, újszerű megközelítésmódot ajánló olvasmány magához a *Formális és transzcendentális logika* című íráshoz.

Ami a husserli filozófia legfontosabb fogalmait illeti, a szerző ezeken következetesen, a könyv gondolatmenete által diktált logikai rendet követve végigmegy, és valamennyi ilyen fő fogalmat, illetve problématerületet rendkívül világosan, közzérhetően magyaráz el, a Husserl filozófiájában esetleg kevésbé járatos olvasónak is. Zuh ezeket a fogalmakat és problématerületeket alakulásukban mutatja be, azt is feltárva, hogy milyen lehetséges, illetve valószínű motivációk húzódhattak meg annak háttérében, hogy Husserl egy bizonyos irányban mélyítette el egyik vagy másik ilyen fogalmat, illetve, hogy bizonyos problémák egyik vagy másik korszakában jobban az előtérbe kerültek más problémákkal szemben. A husserli alapproblémákon és alapfogalmakon végzett rendkívül alapos elemző munkája révén Zuh könyve arra is kiválóan alkalmas, hogy általa elsajátítsuk a Husserl által egy élet munkájával kidolgozott fenomenológiai szemléletmódot.

Ahogy az imént említettük, Zuh több „előzetes kört” fut, mielőtt a könyve fő témáját képező *Formális és transzcendentális logika* című husserli mű elemzésébe kezdene. Számolás szerint a könyvnek öt fő tematikus egysége, fejezete van, ténylegesen azonban Zuh műve nyolc hosszabb, összefüggő egységből áll (Előszó, 0. Előzetes megfontolások, 1. Bevezetés, 2. Az FTL [= *Formális és transzcendentális logika*] című könyv témakörének előképei Husserl önértelmezései tükrében, 3. Az FTL és Husserl kései filozófiájának néhány jellegzetes kérdése, 4. Az FTL és a felvázolt témák összefüggései, 5. Befejezés, B. rész: Mellékletek).

Az előkészítő részekben (Előszó, 0. Előzetes megfontolások, 1. Bevezetés, 2. Az FTL című könyv téma-

körének előképei Husserl önértelmezései tükrében) Zuh lépésről lépésre készíti elő magának a *Formális és transzcendentális logikának* a közeli elemzését. Részben ismerteti az olvasóval Zuh saját könyvének – *Edmund Husserl ismeretfilozófija* – felépítését és legfontosabb célkitűzéseit, részben bizonyos Husserl-lel kapcsolatos, mind a mai napig (és ma mondhatom: most, 2024-ben is) elterjedtnek számító előítéleteket, félreértéseket próbál meg eloszlatni, végül pedig előzetes áttekintést nyújt Husserl filozófiájának bizonyos alapvető fogalmairól és célkitűzéseiről, amelynek köszönhetően – ahogy az előbb mondtuk – Zuh könyve arra is kiválóan alkalmas, hogy bevezetésként szolgáljon Husserl filozófiájának mélyebb megértéséhez.

Mivel a könyv központi témája a *Formális és transzcendentális logika*, Zuh terjedelmes, tartalmas, és mindig izgalmas, inspiráló és érdekfeszítő elemzéseket szentel Husserl logika-fogalmának. Megmutatja, hogy – Husserl nézőpontja szerint – hogyan működnek logikai struktúrák és műveletek már a mindennapi tapasztalatban, sőt, még mélyebb szinteken is, és hogy ezek a struktúrák és működések hogyan készítik elő és alapozzák meg a magasabb teoretikus teljesítményeket, a még oly komplikált tudományos elméleteket is. A logika mint olyan, valamint a logika szubjektív forrásainak tisztázása pontosan azért alapvető Husserl szempontjából, mert minden magasabb szintű teljesítmény ezen nyugszik. Ha ezt elvétjük, akkor a teoretikus, tudományos igazság – végső soron a filozófiai és metafizikai igazság – is alapvetően problematikus, kétséges lesz.

A logika szubjektív forrásaival kapcsolatos husserli megfontolások

elemzése azért is kulcsfontosságú a könyv egész problémaköre szempontjából, mert átvezet Husserl filozófiájának néhány alapvető kérdéséhez, melyeket Zuh a könyv fő részeiben, tehát magát a *Formális és transzcendentális logikát* taglaló fejezetekben elemez. Ezek közül talán a legfontosabb a „konstitúció” problémaköre (3.1. Konstitúcióelmélet és primordiális redukció: 93–114; 4.3. Konstitúcióelmélet: 146–151). A konstitúció husserli fogalma röviden arra vonatkozik, hogy az a mód, ahogyan a tudat megjeleníti tárgyát, illetve a tudat számára megjelenik önmaga, nem pusztán empirikus és esetleges sajátosságokkal bír, illetve empirikus és esetleges törvények szerint történik, hanem a tárgynak a tudat számára való megjelenésének, illetve a tudat önmaga számára való megjelenésének vannak apriori, egyetemes és szükségszerű vonásai, illetőleg törvényei is. A fenomenológia – mint a tudat jelenségeinek (fenoménjeinek) leíró tudománya – Husserl szerint mindenekelőtt ezen apriori szükségszerű törvények és sajátosságok feltárására és azonosítására törekszik.

Ezzel kapcsolódik össze egy másik fontos husserli fogalom: a *fenomenológiai redukció* fogalma. A fenomenológiai redukció Husserlnél egy olyan művelet, mely a filozófiai tekintetet – a filozófus tekintetét – a fenomének egy bizonyos területére vagy sajátosságára összpontosítja. Husserl több, különböző redukciótípusról is beszélt (primordiális, interszubjektív, eidetikus [a dolgok lényegi vonásaira irányuló], fenomenológiai-pszichológiai, az eleven jelenre való redukció stb.), ezek közül Zuh különösen nagy figyelmet szentel az úgynevezett primordiális redukciót. A primordiális redukció lényege az, hogy eltekint a tágabb

társas környezettől, és azt veszi figyelembe, illetve azt teszi közelebbi elemzés tárgyává, hogy *maga az egyes én* hogyan ruházza fel *értelemmel* a számára megjelenő dolgokat, és hogyan kapcsol *érvényességet* az őt körülvevő jelenségekhez.

Zuh azért is kapcsol különleges jelentőséget ehhez a husserli fogalomhoz, mert úgy véli, a primordiális redukció kiválóan alkalmas arra, hogy a különböző konstitúciós rétegeket – az egyszerűbb és bonyolultabb konstitúciós teljesítményeket, és a hozzájuk kapcsolódó konstitúciós szférákat – elkülönítsük egymástól, és ezen rétegek egymáshoz való viszonyát megállapítsuk. Ez módszertanilag azért is nagyon fontos, mert Husserl – aki elég reflektált és körültekintő szerző volt – természetesen tisztában volt azzal, hogy ezeknek a konstitúciós rétegeknek a viszonya a tényleges tapasztalatban a lehető legtávolabb állt attól, hogy „egyszerűnek” lehessen nevezni. Az aktuális tapasztalatban a különböző értelemek, érvényességek rendszerint összegabalyodnak egymással, és gyakran körkörös megalapozási, befolyásolási

viszonyok lépnek fel a jelenségek, illetve az általuk hordozott értelemek között. A Merleau-Pontynál – és különösen a kései Merleau-Pontynál – oly fontos körkörös viszonyok már Husserl filozófiájában is jócskán jelen voltak (vö. pl. 103–107).

Zuh könyvének egyik különleges erénye az, hogy könnyedséggel képes tárgyalni rendkívül nehéz és magánál Husserlnél eléggé homályos fogalmakat anélkül, hogy leegyszerűsítéseibe bocsátkozna, és oly módon – ahogy azt korábban említettük –, hogy az az olvasó számára világos, átélhető lesz, úgy, hogy – megkockáztatom – Zuh könyvének olvasása után az olvasó maga is képes lesz bizonyos mértékig fenomenológiai elemzéseket végezni. Úgy vélem, a fenomenológiában mind kezdők, mind haladók – tehát elmélyültebb, előrehaladottabb Husserl-kutatók – számára erősen ajánlott olvasmányról van szó, amelyet azoknak is bátran ajánlhatunk, akik csupán Husserl filozófiájának legfontosabb elképzeléseivel és célkitűzéseivel szeretnének alapszinten megismerkedni.

Marosán Bence Péter

